Vägen genom M

museet – mål – medel

Av Erik Hofrén

Två bokmalar satt framför ett konversationslexikon och tvekade.

– Ser torrt ut, sa den ene.

– Och tjockt, sa den andre.

– Men nyttigt och närande, återtog den förste.

– Vi försöker väl ändå . . .

Så låter Alf Henrikson Filibert och Justus börja sin underbara resa i tiden och rummet. Det sker i den fina av Birger Lundquist illustrerade ungdomsboken från 1949, Vägen genom A. Det är en resa där några av hållplatserna är Astronomi, Assimilation, Arkimedes, Aritmetik, Arkadien. Det är också en färd i spänningsfältet mellan fakta och fantasi, mellan humanism, naturvetenskap och teknik.

Den moderna uppslagsboken, konversationslexikonet, liksom det moderna museet, har djupa rötter i 1700-talets upplysningslust och sög näring ur 1800-talets framstegsoptimism. Man trodde, med allvar, att det var lika möjligt som nödvändigt att föra samman alla kända kunskaper i ett bokverk. Vad som var värt att veta fanns att läsa i uppslagsboken, vad som var värt att se fanns utställt på museet. Man kan, om man så vill, säga att det var endast ett fåtal som kunde ösa ur dessa kunskapens källor – uppslagsboken och museet – vad som där stod att läsa eller se var resultat av snäva urval och värderingar som oftast var mer konserverande än nydanande. Men likväl, och sett i tidens perspektiv, har dessa kunskapskällor gett upphov till många strömmar med friskt vatten.

Konsulterar man ett idag modernt uppslagsverk vad gäller ordet museum, mål och medel är emellertid, till skillnad från sekelskiftet, tystnaden stor. Museet, står det bara, är en institution som bevarar föremål åt eftervärlden. Det är naturligtvis i en viss mening mycket sant, men långt ifrån hela sanningen. Ett museum oavsett dess fackinriktning, måste arbeta i nuet för och med samtiden, helt enkelt vara ett verktyg i ett öppet, demokratiskt samhälle.

Museet, som fruktbar idé i praktiken, har hittills ägnats föga intresse ur lärdoms- eller socialhistorisk synvinkel, men en förändring såväl nationellt som internationellt är av allt att döma på gång.

Den framsynte brittiske industrihistorikern, Kenneth Hudson, utkom redan 1975 med en i detta sammanhang viktig bok, A Social History of Museums. I några av sina kapitelrubriker, Entry as a privilege och Entry as a right fångar han skickligt in den vida problematiken, tillträde till museet såsom privilegium, tillträde som rättighet. Det har flutit mycket vatten under Themsens broar sedan det tog veckor och personundersökning för

att under en kort timme bli insläppt på British museum. Ingen ifrågasätter väl idag den självklara rätten att besöka ett museum, stort som litet. Men det bör ändå finnas tid till eftertanke. Det är en rättighet med förhinder – ofta är museerna stängda på kvällarna vilket inte underlättar för exempelvis skiftarbetare, lika lite som avsaknaden av hiss gör ett besök attraktivt för rörelsehindrade.

När jag i min tur trevande söker fånga in några drag av åttiotalets, ja kanske nittiotalets museum, så anar jag hur pendeln åter slår från privilegium till rättighet. Men denna gång består privilegiet i att själv bygga, att göra egna museer, att finna egna rum för tidens gemenskap. Ekomuseer, grannskapsmuseer, arbetsplatsmuseer är ord som söker mening.

Vad är ett museum – egentligen? Svaren kan bli många, förmodligen inte särskilt klargörande, därför att museerna sas byggt upp sig själva inifrån. Museimännen har släpat strå efter strå till stacken, dock ej sällan utan myrornas konstruktiva elegans och skicklighet. Det finns undantag likaväl som en minsta gemensamma museinämnare – tiden. Kanske kan man se historien som en massa tid som brukats på gott och ont och museerna som den container där tiden kommer till återbruk. Hur vi nyttjar tiden är ett fundamentalt mått på mänsklig verksamhet. Människan själv personifierar totalsumman av tidsaktiviteter. Tiden är en existensiell dimension, skriver etnologen Göran Rosander och fortsätter "Det är den mest markanta strukturen i vår verklighetsuppfattning: vi förs obevekligt med i flödet. Tidskomponenten är så dominerande att de verkliga sammanhangen kan döljas".

Det finns idag, och fanns också igår, ett utomordentligt stort forskarintresse för studiet av tidsdimensioner – teorier om framtiden liksom praktiska experiment i forntiden – de långa tidsperspektiven ligger oss i början på åttiotalet mycket nära. Framförallt viktigt inför forskningens framtid som jag vill se den, är integrationen av tid och rum som likaberättigade dimensioner vid beskrivningen av verkligheten – det forskningsområde, tidsgeografi, av internationell räckvidd som utgår från Lundageografen Torsten Hägerstrand.

Väl inte om tid och rum, som Henrikson eller Hägerstrand, utan om tid och identitet skriver den fine mexikanske författaren Carlos Fuentes i en fängslande uppsats, In i 80-talet. Jag tror också, fortsätter han, "att om 80-talet innebär fara för en tid som kan bli slutet av tid, så kommer skönlitteraturen att spela en fundamental roll att förstå tid som årtiondets tema. Om framtiden skall få en framtid, måste den ha ett förgånget.

Mer än någon annan disciplin talar dikten med kraft om för oss att om man kör ut det förgångna genom fönstret, så kommer det tillbaka genom ytterdörren och därtill utstyrd i de underligaste masker och förklädnader. Krigen mot minnet förloras till slut av dem som är ansvariga för dem. Detta kommer att gälla särskilt för det nya årtiondet, då åtminstone tre väsentliga verkligheter dyker upp på ett hotfullt sätt i våra liv:

- Kulturernas återframträdande som ett uttryck för otillfredsställelse med ideologiernas konstgjorda beskaffenhet och med de uppoffringar som påtvingar oss genom rusandet framåt mot framtiden och framsteget.

- Den inre spänningen inom kulturerna själva, mellan de teknokratiska, multinationella anspråken från den så kallade globala byn å ena sidan och hävdande av lokala olikheter, regionalism, decentraliseringar och under-kulturer å andra sidan.

- Hävdande på nytt av kulturerna – på regional nivå, inom nationalstater eller på de historiska kontinenterna – som nya centra för politisk och ekonomisk makt.

Citatet är långt men förstärker otvivelaktigt orden att skönlitteraturen kommer att spela en grundläggande roll vid förståelsen och utforskandet av tid som åttiotalets tema.

Ytterligare några bidrag till detta med ett par, visserligen lösryckta rader ur två aktuella diktsamlingar. Först Birger Norman

> Genom rummen drar ett tåg av tid.
> Genom tiden drar en flock av rum.
> Förflytta sitt centrum så
> att omkretsen aldrig
> blir periferi.

Och därefter Alexander Weiss.

> Du gör ett arrangemang med tiden
> träffar en överenskommelse med rummet
> Så möts ni för första gången
> och mötet blir av avgörande betydelse
> blir utslagsgivande: ty det är fråga om
> hur tiden trivs med rummet
> om rummet är villigt att upplåta
> plats för tiden.

Jag har i annat sammanhang skrivit att museet är det rum som kan ge tiden en chans att bevisa sin existens. Det rätta vore istället att säga att tiden, dess rumsliga och sociala dimensioner, ger museet ett tillfälle att rättfärdiga sin tillvaro.

Vad är ett museum – egentligen? För alltför många lögn och förbannad dikt, en verklighet som passerat alltför många renande filter på sin väg till publiken och brukarna. För andra, och allt fler, en möjlighet, en historieverkstad, ett idélaboratorium.

Låt oss därför envist fortsätta på Vägen genom M, museet – mål – medel. Vid mitten av 1970-talet fastställde riksdagen mål för den statliga svenska kulturpolitiken. Man slog ner åtta stycken gränsstolpar kring ett i sig gränslöst område – detta för att överhuvudtaget göra det möjligt att odla, att kultivera, att beräkna kostnader och planera för kulturområdets framtid, åttiotalet. Som ofta händer har vi efter hand förväxlat mål och medel. De flitigt uttalade kulturpolitiska målen, som dock nu mer sällan åtföljs av bruksanvisningar och resurstilldelning, är inte åtta till antalet – men väl medlen. Det sammanfattande övergripande målet är enligt riksdagens beslut att skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet. Det ankommer därefter på varje kulturverksamhet att självständigt finna den väg som till en bättre framtid bär.

Vägen genom M får också den riktning genom de kulturpolitiska medlen. Och med på den fortsatta resan här är medmuseet och motmuseet.

Att få yttra sig utan hot, att mötas i frihet är ett medel vars betydelse är svårt att överskatta. Skydda yttrandefriheten, ja det är lätt att främst tänka på samhällets massmediepolitik i nuet. Men man kan gå ett steg längre och fråga om det inte också är det dödas yttrandefrihet. De som genom politisk fattigdom inte vågade höja sin röst medan de levde och vars kvarlåtenskap är anonym, knappast heller lagrad i samhällets minnen, arkiv och museer. Det gäller för medmuseet att skaffa verktyg som gör det möjligt för varje människa att forska och frigöras i sin närhistoria. Författaren Sven Lindqvist har myntat det numera berömda uttrycket, Gräv där du står. Televerket med dess kulturpolitiska ambitioner har satt en text på sina bilar, – men innan du gräver, ring först. Ja, ring till Telemuseet, Tekniska museet, ditt länsmuseum.

Vi skall svara och en dialog komma igång.

Till museernas och historieforskningens väsentliga och – legitima – uppgifter hör, skriver den finska historikern Matti Viikari "att föra en dialog med det förflutna, att förmedla förgångna tiders människors världsbild och värderingar till nutiden. Historikern bör inte bara beskriva och förklara det förflutna som ett objekt, utan också låta det tala med egen mun, argumentera med egna argument, alldeles som om det vore historikerns samtida.

Medmuseet är, som jag vill se det, det förgångnas ombudsman i nuet men också samtidens talesman. Till museernas stora och gemensamma arbetsuppgifter på väg mot tjugohundratalet måste räknas SAMDOK, läs samordnad samtidsdokumentation. Denna bör utvidgas till att omfatta inte bara urklipp av den påtagliga, fysiska miljön utan även den muntliga traditionen – vad som i den industrialiserade västvärlden allt oftare benämns "Oral History". Detta är inte bara en metod, eller källa utan även ett rakt och omedelbart sätt att närma sig historien. Kanske kan man säga muntlig historieskrivning, vilket i rättvisans namn inte heller, Artur Hazelius 100 år tillbaka, stod helt främmande inför. Skillnaden ligger främst i bandspelaren, att spela in den levande, individuella rösten.

. . . ge människor möjlighet till en skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor. Till skillnad från H G Wells vars tidfarare försvinner spårlöst in i framtiden låter Alf Henriksson Filibert och Justus pusta ut i Arken på berget Ararat medan Noak bygger ett monteringsfärdigt trähus åt sig och sin fru. De är alla amatörer.

Kulturpolitiken bör, läser man gärna, ses som en del av samhällets miljöpolitiska engagemang i stort – det gäller en total och bättre samhällsmiljö.

Det är naturligt att därvid särskilt identifiera ett av de åtta medlen med museet – nämligen att garantera att äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs. En hastig eftertanke ger dock vid handen att det inte kan röra sig bara om äldre tider utan alla tider – Med en ordlek – museet bör vara alla tiders museum.

Vägen genom M är den väg där brukaren, besökaren, måste kunna röra sig fritt i tiden och rummet – kombinera och uppleva sammanhang, lika väl kontinuitet som diskontinuitet.

Bevarandemedlet är viktigt och kommer att så förbli – föremålet oavsett det är en bild eller maskin, är en nyckel till förståelse. Men för att nyckeln skall kunna fungera och förståelsen mogna måste vi dokumentera och ständigt förnya kunskapen, yrkesskicklighet i tid och rum. Mycket av detta står att finna i kulturlandskapet som jag vill se som en mångdimensionell, tvärvetenskaplig, sammanfattning av människans arbete i slit och nöd, men också lycka. Departementschefen uttalar detta på sitt sätt: "Bevarandet av den historiska kontinuiteten i den fysiska kulturmiljön måste tillmätas grundläggande betydelse för den enskildes känsla av trygghet och förankring i tillvaron."

. . . känsla av trygghet och förankring i tillvaron. I sin roman, Vem älskar Yngve Frej, tecknar Stig Claesson ett porträtt av tiden och rummet och människorna. Yngve Frej var en argsint soldat som dog i seklets början. Av hans stuga är bara en stenhög kvar, en stenhög som i Slas händer blir till ett etablerat fornminne, till ett uttryck för det djupa behovet hos de gamla i byn Bråten (som hade en lång gårdag men ingen framtid), ett uttryck av en tidsdimension, av något som var äldre än de själva. – Hur långt tillbaka tror du egentligen att folk tror att forntiden ligger?

Forntiden ligger långt borta, mycket nära, och är en resurs. Hur framtiden kommer att gestalta sig beror just på hur vi kan hantera och bruka våra gemensamma resurser. En infallsvinkel som kommer att utnyttjas allt mer, såvitt jag förstår, under åttiotalet är den regionala också den ett kulturpolitiskt medel. Utlokaliseringen av statliga verk, tillkomsten av mindre högskolor, bildandet av regionala forskningsmål samverkar alla till ett bättre brukande av den regionala potentialen, som är stor, långt större än man kanske tror. Sett ur bevarandeperspektivet är det starkt angeläget att regionala arbets- och teknikhistoriska program snarast kommer till stånd och där fackföreningsrörelsen inte minst har en betydande roll att spela.

Vägen genom M, museet och människan tar inte slut – men det finns hållplatser. I en av sina böcker ställer Olle Hammarlund följande frågor. Vad är värt att veta i världen i dag? Vad kan den vanliga människan göra? Enda vägen, fortsätter han, "är att vara nyfiken, levande, frågvis, uppkäftig. Läsa, samtala, ifrågasätta."

På vägen genom M har motmuseet varit mig en följeslagare. Vad är egentligen ett motmuseum? Ja, som jag tror, är motmuseet det museum som förnekar sig självt, sina egna möjligheter till dialog, diakront som synkront, som låser sina verktygsskåp med dubbla slag, slänger nyckeln och tidens gemenskap i sjön.

Litteratur

Rolf Adamson, *Tiden och rummet.* Historisk Tidskrift 1980:4
Johan Asplund, *Teorier om framtiden,* 1979.
Stig Claeson, *Vem älskar Yngve Frey,* 1968.
Dædalus 1980.
Carlos Fuentes, *In i 80-talet. Om tid och identitet.* Horisont 1980:6.
Olle Hammarlund, *Röster i vinden,* 1976.
Alf Henrikson, *Vägen genom A,* 1949.
Erik Hofrén, *Tankar på en historieverkstad,* 1979.
Kenneth Hudson, *A social history of museums,* 1975.
Mot bättre vetande. Förslag från uppslagsverkskommittén. SOU 1980:26.
Birger Norman, *Medan sommaren ännu är sommar,* 1979.

Göran Rosander, *Registreringar som dokumentation av samtiden.* Dugnad 1980:1.
Alexander Weiss, *Dikter för att tala,* 1980.
Matti Viikari, *Om problem rörande historieforskningens objektivitet,* Historisk Tidskrift för Finland 1978:4.